
ROZHOVOR S PHDR. RŮŽENOU HLUŠIČKOVOU, CSC.

Byla jste od začátku své archivní dráhy skartačním referentem?

Ne. Nastoupila jsem do SÚA v roce 1962 po krátké učitelské praxi. Absolvovala jsem Vysokou školu pedagogickou v roce 1960. Pak jsem učila v Modřanech a potom jsem z rodinných důvodů, kvůli dceři, která byla nemocná, hledala místo někde poblíž. Tenkrát se do toho shodou náhod vložila Anička Skýbová a ta mi doporučila, abych se zkusila ohlásit ve Státním ústředním archivu. To jsem učinila. Přijali mě. Šla jsem do oddělení moderního materiálu, tehdy od roku 1918 do současnosti. Začala jsem v říjnu 1962 po skončení mateřské dovolené, která tenkrát byla 4,5 měsíce. Nastoupila jsem na Loretu do oddělení moderního materiálu. Oddělení vedl František Štěpán a jeho zástupkyní byla Irena Malá. Byla jsem vystudovaný pedagog, obor historie - čeština. Takže archivní fondy, archivní terminologie a archivní řemeslo byly pro mě španělskou vesnicí. Díky tomu, že v oddělení byly velice zkušené, schopné a vlídné archivářky, které se mě ujaly, mám na mysli konkrétně Irenu Malou a Ludmilu Kubátovou, tak jsem pomalu vplývala do archivního řemesla a docela se mi začalo líbit, protože mi otevíralo nové možnosti, nové pohledy, které v kantořině nebyly. Docela mě bavilo a zajímalo probírat se pro mne ve starých papírech, se kterými jsem do té doby nepřišla do styku.

Vím, že můj první fond, který jsem zpracovávala, byl Junák. To byla záležitost asi šesti, sedmi kartonů a já jsem se s tím mohla asi půl roku. Všechno jsem otáčela, všechno jsem četla, promýšlela. Ale oni mě nechali, ať se tím prokoušu. Potom jsem začala dělat v kolektivu na velkých fondech, hlavně z období první republiky. V kolektivu jsem se jednak naučila tempu, které se musí v archivu nějakým způsobem přece jen dodržovat. Tam byly kilometry a kilometry nezprístupněného materiálu. A když se mi to začalo líbit, když už jsem začala samostatně zpracovávat některé fondy, nebo jsem zpracování fondů vedla, psala jsem úvody, dělala jsem rejstříky a měla jsem již jistější pocit, že už nejsem úplný archivní elév a začala jsem být samostatnější, to bylo v roce šedesát pět nebo šedesát šest, to už nevím přesně, tak si mě pozval tehdejší ředitel Rudolf Rejman a sdělil mi, že mě chce pověřit funkcí skartačního referenta, kterou až do té doby vykonával kolega Jaroslav Vrbata. Proč ji přestal vykonávat, nebo nechtěl dál vykonávat, nevím. Nikdy jsem po tom nepátrala. Neměla jsem vůbec tušení, co to je

skartační referent a co to je skartační agenda. Dostala jsem zavedený protokol, kde se zapisovaly skartační návrhy, seznam skartačních dvojic a seznam institucí, kde příslušné dvojice skartovaly. To bylo všechno.

Nenapsala jste Vy sama seznam skartačních dvojic? My jsme měli nedávno v rukou psaný seznam dvojic, je jich tam zhruba 14. Domnívali jsme se, že jste ho sepsala Vy.

Jak už jsem říkala, určitý seznam jsem zpočátku dostala, ale bylo nezbytné ho postupně upřesňovat a doplňovat. Takže je možné, že jste měli v ruce nějaký materiál, který jsem dělala já.

Mohla byste nám něco říci k funkci skartačního referenta? Co vlastně dělal? My, když dnes slyšíme „skartační referent“, tak si pod tím představíme asi trochu něco jiného.

Já se pokusím. Můžu vám však říct, že ze začátku jsem, stejně jako vy, nevěděla, co obnáší funkce skartačního referenta. Spadla jsem do toho po hlavě, aniž mě kdokoliv instruoval. Kolega Vrbata mi dal seznam skartačních dvojic, určitý seznam institucí a tzv. skartační protokol, tedy evidenci prováděných skartací u institucí. Předal mi, a to všechna čest, vzor skartačního návrhu, vzor přílohy ke skartačnímu návrhu a kopii protokolu. To byly rozmnožené cyklostylované formuláře. Skartační referent, tedy jeho funkce, podle mého, jelikož jsem si ji vlastně vytvořila (nevím, jak to dělal dr. Vrbata), spočívala v tom, že jsem koordinovala činnosti skartačních dvojic a vedla jsem přehled o prováděných skartačních dohlídkách.

Všechny došlé skartační návrhy chodily na můj stůl. Já jsem se podívala do seznamu, komu skartující instituce přísluší, předeepsala jsem, kdo tu skartaci bude dělat a poslala jsem mu dotýčný spis. Dvojice byly většinou utvořené tak, že byly z jednoho oddělení a každá měla určitý počet resortů. Někdy se příslušnost resortů měnila, protože lidé odcházeli a hlavně resorty se měnily. To byl ten největší problém, neustálé reorganizace. Následně jsem skartačním dvojicím návrh postoupila a ony, když provedly skartaci a sepsaly skartační protokol, mi jej zase vrátily. Zkontrolovala jsem provedení, odepsala jsem to ve svém protokolu a odeslala k uložení. Byl to takový primitivní způsob. Kvalita přílohy ke skartačnímu návrhu byla velice různorodá, záleželo na tom, kdo byl ve spisovně, jestli byl vůbec schopen návrh sestavit, kdo to na úřadě schvaloval. Takže skartační návrhy mohly být úplně rámcové nebo úplně podrobné, ale podrobné byly málokdy. Čili z příloh ke skartačním návrhům

se toho až tolik vyčíst nedalo. A celková evidence o tom, kolik se vyskartovalo a kde, unikala, protože údaje různé kvality byly sice ve skartačním protokolu, ale neexistoval celkový přehled. Takto fungovaly skartační dvojice a skartační referent zhruba tři roky, v letech 1965–1968.

V roce 1968 se vytvořilo samostatné oddělení pro fondy po roce 1945, a já jsem se stala jeho vedoucí. Toto oddělení během dvou let převzalo na svá bedra celou skartační agendu. Zrušil se systém skartačních dvojic. V oddělení jsme začínali ve třech, ve čtyřech: Janáková-Sadilová, Žabka, já a od roku 1970 Alenka Nosková.

Pomalu pak přicházeli další pracovníci. Vynutila si to skutečnost, že jsme museli převzít veškeré skartační řízení a přitom ještě zpracovávat fondy po roce pětáctýřicet, tak tři, čtyři lidé prostě nestačili. Byl to stálý boj o každou pracovní sílu, náš počet rostl pomalu. Velice problematicky, ale přesto se podařilo, že k nám přišlo pár archivářů, vysokoškoláků, ale také lidí různě dosazených a nekvalifikovaných. Kolem roku sedmdesát jsme rozdělili resorty mezi jednotlivé pracovníky oddělení a průběžně jsme upřesňovali seznam institucí podléhajících odbornému archivnímu dohledu SÚA.

Ale ještě abych nezapomněl, o Frantovi Štěpánovi nic nevíme? Já si ani nevzpomínám, kdy odešel do archivu ÚV KSČ?

František odešel někdy kolem poloviny šedesátých let. Byl to především energický a autoritativní šéf, který důsledně velel oddělení, byl inteligentní, lidský, měl smysl pro humor. Ale když přešel do archivu ÚV KSČ, ač se zdálo, že to bylo období uvolnění, tak prostě spadl do jámy lvové. V archivu ÚV KSČ vládly úplně jiné poměry než v ostatních spisovnách. Vzpomínám si, že jsem se mu tam dvakrát vnutila, abych se podívala, jak ukládají spisy, jak provádějí skartaci. Jejich tzv. áčka balili do folií, aby se spisy neničily. František Štěpán a jeho předchůdce vycházeli z předpisu, že archiválie, které se laminují a ukládají, jsou pouze jejich vlastní zápisy z jednání ÚV, zápisy za schůzí, rozhodnutí předsednictva aj., tedy pouze spisy jejich vlastní proveniencie. A já jsem mu nedokázala za celých dvacet let, kdy jsem s ním byla v kontaktu, vysvětlit, že nemůžou skartovat všechny došlé spisy, protože při vedoucí úloze strany, která rozhodovala o všem, na Ústřední výbor docházely zásadní materiály ústředních úřadů státní správy na kvalitním papíře adjustované, s razítky atd. a na ministerstvech mnohdy zůstávaly kopie, neadjustované na horším papíře, bez konečných rozhodnutí.

Byli jsme s Františkem kamarádi, ale on se držel přesně jejich spisového řádu. Asi jinak nemohl a asi se také bál, Já jsem se vůbec divila, že do archivu ÚV KSČ jako vedoucí šel. Zřejmě nešel dobrovolně, byl někým vyzván.

Myslím si, že už ani nežije, někdo mi to říkal. Ještě vystoupil na našem semináři k 25. výročí SÚA (1979). Tam měl krátký příspěvek. Ke třicátému výročí už SÚA ne (1984).

Jak fungovala předarchivní péče ve Státním ústředním archivu v padesátých letech?

Já jsem přišla do SÚA v roce 1962. A tři roky jsem pracovala v nejmladším oddělení na zpracování archiválií. A kolem pětadesátého jsem spadla, doslova spadla, do problematiky předarchivní péče. Jak to bylo předtím, nevím. Víím, že se kolem agendy skartační angažoval dr. Šamberger jako vědecký vedoucí archivní správy MV. Ale myslím, že ne příliš šťastným způsobem. Svoboda ne, ten vedl archivní správu politicky. Měly by k tomu být nějaké zprávy. V padesátých letech nebyly ještě skartace hlavním problémem. Hlavní problém byl soz materiálů ze čtyřicátých let.

Svážel se Zemský úřad a svázelo se i do oblastních archivů z pohraničních oblastí. Myslím si, že padesátá léta byla věnována především této činnosti. V padesátých letech, kdy vznikala nová státní správa, šlo o to zabezpečit dokumenty vzniklé z činnosti okupační správy, protektorátních institucí. Nová správa, nová ministerstva, nové ústřední úřady ještě neměly tolik materiálu, aby se musel skartovat. Já myslím, že nápor na skartaci – ale je to moje domněnka – přišel až začátkem šedesátých let. Tehdy byl dohledem na skartaci pověřen SÚA. Předarchivní péče - to byla aktuální otázka až začátku šedesátých let.

Ostatně odkdy existovaly skartační dvojice?

Utvořily se v roce 1959, což svědčí o tom, že vznikly až ve chvíli, kdy bylo potřeba na úřady docházet a provádět archivní dohled. A navíc si musíme uvědomit, že v té době už proběhla celá řada reorganizací, řada ministerstev byla zrušena, nové nástupnické vznikaly a množily se. Tady nám narůstaly budoucí fondy z období po roce 1945. Materiály uložené ve spisovnách, které musely být nějakým způsobem zabezpečeny a kontrolovány.

Prostě skončila jedna epocha, která měla jistou setrvačnost, a to se projevilo po válce.

Podívejte se, to bylo v pětáctýřicátém roce na základě prezidentského dekretu č. 1 o vzniku ústředních úřadů v osvobozené republice, ve kterém byla vyjmenovaná ministerstva. Bylo tam ministerstvo informací, průmyslu,

zahraničí, financí, obrany a další, bylo jich asi osm. Tyto úřady začaly fungovat, buď na něco navázaly, nebo nenavázaly. Např. ve spisovně Ministerstva průmyslu byly uloženy spisy prvorepublikového a okupačního Ministerstva průmyslu, obchodu a živností a to se přebíralo až v šedesátých letech do SÚA na Loretu. A takových spisoven byla řada. Až kolem šedesátého roku se objevily snahy tyto spisovny „vyčistit“ od starých materiálů, nová ministerstva už vyprodukovala vlastní spisy a byla několikrát mezitím zreorganizována, např. Ministerstvo lehkého průmyslu, Ministerstvo výživy atd. a potřebovala místo ve svých spisovnách.

Proto se domnívám, že tlak na vlastní práci ve spisovnách, na tzv. předarchivní péči nastal a sílil od začátku šedesátých let a tam někdy se musely vytvořit i ty skartační dvojice. Byl to pokus doktora Vrbaty nějakým způsobem předarchivní péči zorganizovat. Proč od této práce odešel, nevím. Když sestavil skartační dvojice, byl vedoucím II. oddělení SÚA.

Dr. Vrbata měl o předarchivní péči velký zájem. Je jeden z mála, který určitou teoretickou koncepci výběru dokumentů vyvinul nebo se snažil vyvinout. Tedy nějakým způsobem ji promyslel, ale prakticky to zřejmě bylo neuskutečnitelné.

Máte pravdu. Vím, že své teoretické návrhy se pokoušel vnášet do praxe našeho oddělení materiálu po roce pětáctýřicet. Já teď budu úplně upřímná. Měli jsme pár lidí a ještě ne všechny úplně kvalitní. Dr. Vrbata vycházel z toho, co vytvořil na začátku šedesátých let: skartační dvojice, vzor skartačního návrhu a přílohy protokolu. Klobouk dolů předtím, ano, protože do té doby nic takového neexistovalo, vše záleželo jen na invenci dohlédajícího orgánu. Poté, co se začal zabývat teorií výběru, usiloval o to, ověřovat si výsledky svého bádání na činnosti našeho skartačního úseku. Bohužel to nešlo, protože praxe byla úplně jiná. Byli jsme vystaveni tlaku institucí a návalu nadprodukce písemného materiálu, nutnosti provádět předarchivní péči s pár lidmi. Skartovali jsme i pět kilometrů ročně v pěti lidech. To nebyla legrace. Ve spisovnách, ve špíně, v prachu, v temnu nám teorie kružnic a výseků opravdu nepomáhaly. Já si vážím jeho práce, ale bylo to hluboce odtržené od praxe a on si to prostě nechtěl připustit. Myslím, že svoji práci uvažoval jako kandidátskou dissertaci.

Chodil dr. Vrbata osobně také na skartace?

Chodil na začátku, ale pak už ne. Když jsme skartace převzali jako oddělení, tak už ne. Ale jinak, myslím, že také skartoval nějaké instituce, ale nevím které.

Ve skartačních dvojicích jsem ho nikdy nenašla, poznala jsem ho už jako skartačního referenta. Po něm jsem přebrala agendu a řídila činnost skartačních dvojic.

Ale jinak jsem dr. Vrbatu v životě nedostala do spisovny, abych byla upřímná. Co já jsem se ho naprosila, říkala: „*Řediteli*“; nebo „*Jaroslave, půjdeme se podívat do spisovny, abys věděl, co může dělat jeden člověk s nekvalifikovaným spisovákem*.“ Všechno řešil teoreticky a chtěl, abychom to akceptovali, ale ono to nešlo. Prostě zde platí: Šedá je teorie, zelený strom života. Prali jsme se s tím, abychom vybrali a zachránili co nejvíc cenných písemností, nesporných archiválií a to nám vytýkal. Podle něj to měli dělat spisováci. Ale jak je donutit, když to byli nekvalifikovaní lidé. Mohli jsme to nechat osudu a poslechnout ředitele. Jenomže ono to nebylo tak jednoduché. Až by nastal průšvih, tak by to šlo na naši hlavu. Uvedu konkrétní příklad. Psala jsem o tom pro Tomáše Kalinu (in: *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu 20/2, str. 374–385). Generální prokurátor si zavolal ministra vnitra, ministr vnitra si zavolal ředitele archivní správy, že má Generální prokuratura plnou spisovnu a že nemá lidí, kteří by to připravili ke skartaci. Ředitel archivní správy zavolal řediteli Vrbatovi, Vrbata zavolal mně, vedoucí oddělení, ať tam pošlu dva své pracovníky. Odpověděla jsem mu: „*My nepřipravujeme skartační řízení, my vykonáváme předarchivní péči, my děláme odbornou dohlídku*.“ „*Ano, ale prosím Tě, toto je výjimečný případ*“, slyšela jsem odpověď. Kolega Žabka, který je tu s námi, to ví, kolik jsem měla rozhovorů s generálním prokurátorem, kolikrát jsem se musela nechat zapřít. Nakonec si své samozřejmě prosadil, protože jsem to dostala písemným příkazem. Veškerá teorie naruby. Tomáš Kalina s Drahošem Jančíkem do spisovny GP chodili, připravovali skartační řízení, protože generální prokurátor „neměl na to“ nejmout si dvě kvalifikované síly, které by spisy pro skartační řízení připravily. A zaplať pánbůh, že tam nakonec ti kluci dělali, protože to se tenkrát dělalo tak polotajně. O tom se nemluvilo. Oni vlastně vybírali sporné spisy, například sporné případy kolektivizace, kdy byli postihovaní lidé jako kulaci a díky tomu jsou tyto dokumenty dnes zachované. K tomu na okraj, podobně jsme „vykutávali“ archiválie i v dalších ministerských spisovnách, např. financí, školství, civilně správního úseku MV, plánovacího úřadu aj. Ale pokud šlo o generální prokuraturu, dráždila nás arogance moci a servilnosti našich nadřízených. Všude jinde jsme se dokázali dohodnout a ještě si nás vážili.

Čili ono to není tak jednoduché. Všechna čest teoretickým úvahám. Já bych to asi nedokázala. Já byla vždycky praktik, protože mě celý život k tomu vedl. Vytvářeli jsme praktické pomůcky a kartotéky vývoje státní správy, kartotéku skartovaných písemností, kartotéku vybraných archiválií, které nám pomáhaly v práci. Byli jsme nuceni k takovýmhle praktickým opatřením, která měla daleko

k teorii. Samozřejmě jsme se pomocí literatury ohlíželi, jak se to dělá za hranicemi. Od konce 70. let a hlavně pak v 80. letech jsem „bila na poplach“, že takto to v předarchivní péči dál nejde, že těch pár pracovníků může zabránit nehoršímu, ale nemůže problematiku systematicky pokrýt. A že by bylo třeba zřídit nějakou instituci nebo orgán tzv. meziarchivní péče, kam by se třeba při reorganizaci převezl materiál, o nějž zrušené ministerstvo nemá zájem (obvykle měli zájem o dva poslední ročníky, protože tam byly neuzavřené spisy). Kvalifikovaní pracovníci meziarchivní péče by vybrali áčka, která by šla později do archivu, a ostatní materiál do stoupy. To nebyl můj objev, to byla v zahraničí osvědčená praxe pro řešení nadprodukce moderního písemného materiálu.

Napsali jsme o tom fundovanou studii, která nebyla publikována. Když bylo pětadvacáté výročí SÚA (1979), referovala jsem na Břevnově s hodnocením předarchivní péče za uplynulé období a o problémech, které před námi stojí. Uvedla jsem, že jediným řešením je nějaká meziarchivní instituce, která bude stát mezi spisovny a archivem. Když jsem skončila a šla jsem si od pultíku sednout, tak mi ředitel archivní správy, tehdy dr. Sýkora, říkal: „*Děvče, děvče, s těmi meziarchivy nám tady nedělej problémy.*“

V této době už meziarchivy fungovaly asi deset let v Rusku, v Anglii i v USA, ve Francii, v Německu. Byly většinou resortní. Nevymysleli jsme tuhle instituci, psal už o tom dr. Kollmann v šedesátém osmém roce. Prostě to byla aktuální otázka řešení nadprodukce moderního materiálu a výběru archiválií, ale u nás bez ohlasu.

V roce 1990 byly meziarchivy konečně konstituovány vládním nařízením č. 213, jenže se stejně resortní meziarchivy důsledně nevytvořily. Měly by to být správní archivy. Dřív se tomu říkalo Zwischenarchiv nebo Verwaltungsarchiv. Naše požadavky tenkrát narazily na zeď, protože to vyžadovalo nějakou budovu, archivní regály a aspoň dvacet kvalifikovaných lidí, a na to nebyly peníze. Přitom jsme byli velice skromní. Zamýšleli jsme „meziarchiv“ pro celou státní správu, najmout pracovníky tak, jak budou přicházet aktuální případy. Stačilo by postavit nebo najmout nějakou garáž, opuštěnou stavbu, ale vše naráželo na finance.

Záleželo také na personálním obsazení spisoven. No a personální obsazení spisoven v šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých letech, to byla katastrofa. Psala jsem o tom ve svých zprávách k pětadvaceti i třiceti letům SÚA, které máte ve sbornících. Udělali jsme tehdy i průzkum spisové služby a dělali jsme jich několik: Kolik je ve spisovnách vysokoškoláků, byli asi dva, kolik je tam středoškoláků, se kterými je možno se domluvit, a kolik tam bylo odložených manželek všelijakých funkcionářů nebo nefunkcionářů nebo lidí, kteří se na daném ministerstvu k ničemu nehodili a nic neuměli.

Složité situace byla například na Ministerstvu hornictví v roce šedesát osm a i předtím. Ležely tam hromady materiálů. Bylo tam několik fondů, protože tam v padesátých letech proběhla spousta reorganizací. A z těchto hromad to museli pracovníci SÚA třídít, doslova „rozkulačovat“ protože nebylo člověka, který by to udělal. Popovídejte se s dr. Kubátovou. Co bylo převzaté do SÚA, bylo dost problematické. Teprve při zpracování se fondy třídily podle provenience a dokončovala se skartace, archiválie se uspořádaly. Dnes už jsou zpracované, jak paliva, tak energetika. Máme inventáře. Doslova jsme zachránili snad to nejdůležitější.

Kdo Vás ovlivnil jako pedagog nebo archivář?

Jako pedagog mě nemohl nikdo ovlivnit, protože jsem studovala vysokou pedagogickou školu, obor čeština - dějepis. Do archivu jsem vpadla jako zeleňák, který netušil, co je archiv, archivní fond, no prostě nic. A vpadla jsem rovnýma nohama do tenkrát nemodernějšího oddělení. Znovu připomínám: Vedl je František Štěpán, který byl při vši autoritě velice tolerantní a dal mi prostor. Myslím si, že je ani nepověřil, ale obě kolegyně Kubátová i Malá si mě vzaly do péče. Zejména kolegyně Malá, když jsme třeba vyjížděli ve větší partě na Mníšek a dělali jsme velké fondy, tak od ní jsem se naučila řemeslu. Od obou jsem se pak naučila edičnímu řemeslu, takže bych jim chtěla oběma poděkovat. Postupně jsem poznávala „pány archiváře“, jako byli dr. Kollmann, dr. Čáňová, dr. Lišková, dr. Beránek a další.

Kdybychom se ještě podívali na skartační řízení u původců, kam jste docházela, jaké motivace to nejčastěji byly, jež vedly původce k předávání dokumentů? Protože často z vlastní praxe víme, že to nebylo žádné idealistické nebo ideální důvody, ale často se jednalo o mnohem prostší motivace.

Ano, přeplněná spisovna, neexistence odborné péče ve spisovně, přezíravý a neodpovědný přístup vedení instituce. Nějaký človiček tam sice byl, který spisovnu zamykal a odemykal. Důvody byly čistě praktické, utilitaristické, jako byly reorganizace, zrušení ministerstva nebo nutnost přestěhování ministerstva. V době, kdy jsem měla co dočinění se skartační nebo předarchivní péčí, jsem se nesetkala s tím, že by někdo na těchto institucích systematicky dbal o to, aby z množství materiálů bylo vybráno to, co si zaslouží být vybráno, jako budoucí archiválie. To jsme dělali my archiváři sami.

A podpora ze strany středního managementu na ministerstvech, že byste se setkali dejme tomu s ředitelem odboru vnitřní správy, který by měl zájem o uložení spisů? Stalo se to někdy?

Ne, vždy jsme narazili na pracovníka, který dostal od vedení ministerstva nebo jiného ústředního úřadu nepřijemný úkol zařídit skartaci, nějakým způsobem se vypořádat s tou hromadou, která byla ve spisovně. Většinou to byli vedoucí hospodářské správy a podobných funkcí, kteří to chápali jako nepřijemnou zátěž a o problematice spisové služby věděli málo nebo nic. V životě jsem se nesetkala s tím, že by to byla vědomá snaha ochránit materiál, zachránit ho a vybrat z něj důležité dokumenty. Nedostatek místa, reorganizace, nutnost přestěhování úřadu - to ano. Věřím, že si nedovolili dokumenty vyházet tzv. černou skartací, protože předpisy už tehdy byly dost svazující. Ale vždy to přenášeli na nás.

A jak to bylo s nově přijatými zaměstnanci do vašeho oddělení? Dejme tomu, když to nebyl vystudovaný archivář a i kdyby to byl vystudovaný archivář, počítám, že na začátku neměl pohled: Teď nám jde o to zachránit dokumenty. To je vlastně smysl naší práce: Dostat důležité dokumenty do archivu a zpřístupnit je dalším generacím. Dnes pokud to není archivář, ale historik, tak se tam už velmi často nenajde tato motivace. A pokud je to archivář, tak je předarchivní péče vnímána, jako že není tak úplně košer a na tak vysoké úrovni jako práce na odděleních, spravujících starý materiál, na starých listinách apod. Když jste přijímala nějaké nové zaměstnance, jak to vypadalo. Byli na v tomto ohledu na začátku kniha nepopsaná?

Zase záleželo na lidech. Většina lidí, pokud to bylo vysokoškoláci, kteří ukončili fakultu a hledali místo, tak ve „starých“ odděleních to bylo složité, kdežto u nás jsme pořád trpěli nedostatkem lidí, čili všichni v podstatě chodili k nám. Byli u nás třeba pět let. Okusili, co je to archivní řemeslo a okusili, co je to zpracovávat fondy. Ještě jsem chtěla říct, že jsme v oddělení měli dva úseky: úsek zpracovatelský a úsek předarchivní péče. Na zpracovatelský úsek jsme brali všechny začátečníky, aby vůbec pochopili, co je to archivní fond a archivní hodnota a na skartačním úseku už pracovali lidé, kteří měli o tomto povědomí, které už bylo možno poslat do spisoven, takže vlastně na zpracovatelském úseku se mnohdy vyškolili lidi na „skartátora“, a teď záleželo jenom na nátuře a zaměření toho člověka, jestli v oddělení zůstal nebo nezůstal. Měli jsme řadu kolegů a kolegyně, kteří

když pochopili, v čem archivní řemeslo spočívá a naskytlá se jim jiná příležitost, méně náročná a lépe placená, třeba i ve spisovně, tak odešli. Například kolegyně Bernášková: My jsme z ní prostě udělali archivářku, a když se rozhlédla a zjistila, že u nás má, je nevím, dva a půl tisíce a jako vedoucí spisovny na Ministerstvu všeobecného strojírenství bude mít čtyři tisíce, v tu chvíli se s námi rozloučila. To byl trvalý problém, protože lidi, kteří s tím archivem, s tím oddělením zráli a zůstali mu věrni, se dali spočítat na prstech.

Za výjimku považuji třeba Drahoše Jančíka, ten u nás byl asi pět nebo šest let. Zpracoval několik fondů a pak odešel na fakultu. Nebo kolegyně – za svobodna Kozlová, provdaná tuším Richterová - odešla do národní knihovny ke starým knížkám a rukopisům. Takovým lidem jsem to přála, ale bylo mi to vždy líto u všech pracovitých a slušných lidí. Skřípala jsem zuby, ale nikdy jsem nikoho násilím nedržela. A zase jsme byli bez zapracované a kvalifikované síly. A znovu jsme hledali a čekali, koho nám pošle vedení. A vedení nám kromě absolventů vysokých škol, a těch bylo minimálně, ty jsme si většinou našli sami na doporučení kolegů, předhazovalo nerůznější experty a posily, třeba manželku člena osobní stráže Husáka nebo manželku kádrováka, která potřebovala zaměstnání. To byla naprosto beznadějná práce a ještě to byla práce, kterou jsme dělali s určitou nedůvěrou a většinou s malými výsledky.

A museli jste je přijmout a zkusit to s nimi nebo to bylo na Vašem zvážení?

To byla taková složitá situace. Já jsem jako vedoucí oddělení neustále naléhala, že nemáme dost lidí. V tom okamžiku, kdy mi předhodili takový „dárek“ a já bych řekla, že děkuji a neberu, tak se to obrátilo proti mně. Pracovníky přijímalo vedení SÚA a nebyly žádné zkušební doby. Ten člověk prostě přišel do oddělení podle toho, kdo to byl, se buď se zadařilo, nebo ne. Ukázka Josef Šmucar: Tehdejší ředitel dr. Šamberger měl známou v Muzeu hl. m. Prahy a jejím přítelem byl pan Šmucar, který házel balíky na poště. Dr. Šamberger mi s radostí sdělil: „Mám pro Vás, Rozálie, úžasného člověka, dělal na poště a umí házet balíky“. Skutečně vzácné pochopení tehdy mého nadřazeného pro předarchivní péči na práci s moderními fondy! A navíc, ta úžasná posila si doma tajně pořídila sbírku z vyskartovaných dokumentů a to ho stálo existenci. Nový ředitel dr. Vrbata ho musel ve vlastním zájmu propustit. Je třeba si uvědomit, jaká byla tehdy doba a že, bohužel, sebou přinášela neblahé politické souvislosti a naše oddělení to, bohužel, silně pocítovalo.

Ale pak k nám přicházeli opravdoví hajzlíci, pardon, nebudu jmenovat nikoho. Ale např. v řadě oddělení byli problematičtí lidé, dámy šly třeba na

mateřskou a po mateřské už je nevzali zpátky v původním oddělení, ale strčili je k nám, protože: „Ty jsi energická“, mi říkala kádruvačka, „ty je zvládneš.“ Bylo to tak.

Posuňme se o trochu dál. Jak se dotkly historické zvraty předarchivní péče, dejme tomu roky 1968, 1989? Nejenom v SÚA, ale i třeba v Historickém ústavu AV ČR, kde jste působila.

Tedy, nad touhle otázkou jsem přemýšlela a myslím, že není úplně správně položená, promiňte. Historické mezníky nebo historické zvraty jsou okamžiky, dny, týdny a v písemnostech a potažmo v budoucích archiváliích se projevují o něco později, až jako důsledek správních změn historických zvrátů, jak vy to nazýváte. Já nevím, jaké rozmezí let sledovat. Já bych se vrátila až k tomu pětačtyřicátému, to byl krásný historický zvrat, vzácný a revoluční, ale ty změny, které přinesl, se promítly až v materiálech padesátých letech. Domnívám se – a troufla bych si tvrdit, že tak je to i u osmašedesátého roku –, že to nepřineslo okamžité důsledky, že se to promítlo až o deset let později. Takže my jako archiváři nebo i jako historici se nemůžeme nechat ovlivnit nějakým jedním datem, dnem, týdnem, měsícem, kdy k tomu došlo. Devětaosmdesátý, to už jsem v SÚA nebyla, takže si to netroufám posoudit. Ale na základě materiálu, který jsem obhospodařovala a za který jsem zodpovídala, si troufám mluvit o pětačtyřicátém nebo osmačtyřicátém. Byly to nezbytné změny a promítly se až v padesátých letech. Osmašedesátý, to byl takový zvrat, nezvrat. Šlo o pokus o změnu politického klimatu a projevil se ve státoprávním uspořádání a v tzv. období konsolidace ve všech sférách společnosti. Ale zase později, hned to archivář neřeší. Archivář to řeší až s nějakým odstupem. A pokud jde o devětaosmdesátý, to je totéž.

Podívejte se, po osmačtyřicátém došlo k zásadnímu zvratu, ke znárodňování a vznikly vlastně podnikové archivy atd., atd. A my jsme jako otroci z fondu Ministerstvo průmyslu pořizovali od šedesátých let výpisy o znárodněných podnicích a výměry atd. V devětaosmdesátém to bylo naopak. Došlo zase k znovuvytváření soukromých podniků a bylo potřeba řešit otázku, co s jejich písemnostmi. Po devětaosmdesátém je to o to složitější, že převzatou změnu okamžitě neupravovala žádná norma. Šlo o soukromý majetek, novou dominantu. Norma vznikla až v roce 2004, ale ta už řešila důsledky. Vidíte, vždy je tam nějaký odstup než se to v písemnostech, v materiálu odrazí. Takže já bych otázku formulovala trošičku jinak. Nejenom historické mezníky, ale historické mezníky a politicky a správním vývoj po nich. Rozumíte?

Ve spisovém materiálu, ale potom také v jednání v institucích vůči archivu. Projeví se to tak, že začne nabízet dokumenty, že se chce rychle zbavit nějakých velkých celků atd., atd. Nebo dejme tomu při transformaci ministerstev přijdou o budovu, kde je umístěn správní archiv.

Nechají si poslední ročník nebo vám dají všechno a pak budou psát o rešerše a z archivářů se stanou úředníci, protože je to v zájmu „nové doby“.

Jak vnímáte stop stav akvizic archiválií v 80. letech? V jakém roce byl nastolen?

Vnímala jsem ho těžce. Kdy přesně byl nastolen, vám už přesně neřeknu. Bylo to v osmdesátých letech, někdy kolem půlky těchto let, kdy Břevnovský klášter začal praskat ve švech. Sídliili jsme v Břevnovském klášteře v prostorách absolutně nevhodných pro uložení archivních materiálů, s maximální vlhkostí a plesnivostí. Ničil se nejen materiál, ale ničila se i historická budova kláštera.

Byl to naprosto nevyhovující depozitář pro archivní materiál, všichni to věděli, padaly fresky. Prostě bylo to k pláči i k vzteku. Vlhkoměry to nebraly. Je to absurdní, ale vlhkoměr měl naměřeno 120 procent vlhkosti, plísně bujely, atd. Rvali jsme se s tím, ale dokud byl poslední kousek místa, tak jsme přebírali. Pak nastala situace, že už nebyl ani metr. Tak se vyhlásil stopstav. To už jsme měli hotovou kategorizaci institucí, institucí první a druhé kategorie. Dělali jsme systematický výběr archiválií přímo ve spisovnách, jaksi potajmu a na vzdor dr. Vrbatovi, jestli mi rozumíte. Naši spolupracovníci v nejrůznějších spisovnách sepisovali materiály. Měli jsme seznamy, kolik je tam „áček“ a měli jsme jejich přesnou evidenci, ale nemohli jsme je přebírat. Museli jsme lidi ve spisovnách přesvědčovat a prosit, aby to tam nechali a „ohlídali“ nám to. Písemnosti dvacet let staré, dávno jim prošla lhůta k uložení do archivu, byly vybrané jako archiválie, sepsané. Byly to stovky metrů a my jsme je nemohli přebírat.

Vybrané dokumenty byly úředně prohlášeny za archiválie, protože byly uveřejněny ve skartačním protokolu. V jeho příloze byla sepsaná „áčka“, která byla třeba okamžitě převzít do archivu a ono nebylo kam. Tenkrát právě na přelomu osmdesátých let se všechno vsadilo na stavbu nové archivní budovy, což byla dlouhá perspektiva. Já jsem naléhala, že to chce alespoň nějakou nouzovou podobu meziarchivu. Marně, a tak jsme chodili do spisoven kontrolovat, jestli tam ta áčka jsou nebo nám je vyhodili za zády. Nesla jsem to velice těžce, velice konfliktně a se mnou všichni kmenoví pracovníci oddělení.

Měl stopstav vliv na to, že u institucí nastávaly ve větší míře černé skartace? To znamená ničení dokumentů mimo skartační řízení....

Ne, to bych neřekla. Černé skartace spíš probíhaly, při nějakých takových, jak vy říkáte, historických zvratech. Ale v téhle situaci, v průběhu osmdesátých let jsme to měli tak „pod palcem“ a spisovny byly námi tak často navštěvované a skartátoři tolik známi, že si to nikdo nedovolil. Nemyslím si, že stopstav měl vliv na černé skartace.

Kvalitativně nová situace nastala v roce 1989. Ale to už jsem nezažila v SÚA. To jsem zažila ve Vojenském historickém archivu a musela jsem to řešit. Jednalo se o materiály vojenského a stranického charakteru. Tehdejší ředitel VHA ustavil komisi, jejíž jsem se stala předsedkyní a museli jsme se zabývat černými skartacemi na ministerstvu i na útvech, ale to už se netýká SÚA. A bylo to bohužel smutné a deprimující.

Jaké máte úsměvné vzpomínky?

Mám řadu takových úsměvných vzpomínek. Byli jsme nejmladší oddělení SÚA. A nejenom pokud se týkalo stáří archiválií a archivního materiálu, ale i fyzického stáří pracovníků. Takže když jsem přebírala oddělení v roce 1968, bylo mi 29 let. A pak přicházeli kolegové – Alenka Nosková, dr. Žabka a další. Byli jsme tenkrát takoví třicátníci a vůbec jsme netrpěli aureolou fousatých zasloužilých archivářů a tomu odpovídala i atmosféra v našem oddělení. Byla tam leg-race, i když jsme tedy mnohdy skřípali zuby, ale byli jsme mladí, a tak jsme to řešili svým způsobem. A myslím, že jsme to řešili dobře. Vždy, když bylo zle, tak hoši přišli s nějakým vtipným a osobně přílehlavým pořekadlem a hned jsme se všichni zasmáli. Tenkrát ještě platilo, že se slavilo MDŽ a Silvestr a tak. No, všichni se tlačili, abychom je pozvali k nám, protože se vědělo, že u nás je leg-race. Vařil se boršč a vařil se segedín aj. Takže já na ty roky velmi ráda vzpomínám. Jestli můžu vypíchnout nějakou historku..., chtěla bych jenom zdůraznit, že tam byla skvělá atmosféra a kolegiálnost. A přicházeli tam námi i někteří bývalí pracovníci oddělení.

A pak Mníšek. Jeli jsme v partě zpřístupňovat Okupační inventurní soupisy, uložené na zámku Mníšek. Byla tam pánská věž a dámská věž. Spali jsme tam a pracovali vždy celý týden. Ráno jsme se vzbudili, udělali jsme si „kafčo“ a šli jsme pracovat. V polední přestávce jsme se šli vykoupat do rybníka pod zámkem. Pak jsme pracovali do těch pěti hodin, a večer jsme šli do hospody na pivo na burta. Bylo to velmi spontánní a kolegiální. Takže já nemůžu vypíchnout nějakou jednu osobu nebo jednoho člověka nebo jednu událost. Já bych chtěla zdůraznit,

že V. oddělení bylo velice soudržné, velice spolehlivé a to i v dobách po prověrkách, kdy bylo zle a kdy bylo třeba při každém komplexním hodnocení bojovat o každého jednotlivého pracovníka a jeho finanční ohodnocení a že jsme v oddělení, jak já jako vedoucí, která jsem tehdy zůstala v partaji, protože už mě nemohli vyhodit, neboť nebyla momentálně náhrada, tak všichni ze strany vyškrtaní a vyhození kolegové zůstali. Nikoho nepropustili a při všech komplexních hodnoceních jsme to vždy ustáli. Toho já si nesmírně vážím. Moji pracovníci věděli, o čem je řeč, a já jsem jim za to nesmírně vděčná. No, bylo tam pár neřádů, ale ti se tam dlouho nezdrželi. Takže já na všechny ty toky vzpomínám ráda.

Nastaly nějaké krušné chvíle? Některé jste už naznačila...

Prožila jsem krušný, ale hezký život jako vedoucí pátého oddělení, osmadvacet let svého života (smích). Ještě pod vedením doktora Rejmana to bylo prima, protože to byl žertěf. Takový starý pán. Tedy starý soudruh, kterému bylo všechno šumafuk. Pak jsem prožila část pod vedením dr. Vrbaty a ještě předtím dr. Šambergra. Nechtějte, abych to hodnotila, ale když jsem se vracela z gremiálek, vždy jsem dostala v oddělení „něco na zub“. To mluví za všechno. Tím neříkám, že mě v oddělení všichni milovali. Hlavně lajdáci a neřádi ne.

Kdybyste se podívala zpátky na dobu, kdy jste vykonávala předarchivní péči v SÚA, změnila byste něco z retrospektivního pohledu, dělala byste něco nějak jinak?

To je otázka pro vrahy. Ledacos bych asi z dnešního pohledu dělala jinak, i tenkrát to tak bylo. Měla jsem určité konkrétní představy, určité konkrétní návrhy, např. meziarchiv. Také už bych dnes věděla, že hlavou zeď neprorazím. Prostě byla jsem a byli jsme všichni mladí a někdy i nepohodlní.

Co se týče třeba výběru dokumentů, věcných skupin dokumentů, vybírala byste třeba jiné dokumenty z dnešního pohledu? Teď už mají přeci jenom 30, 40 let.

Ne, byli jsme tak sehraná parta, že jsme věděli, co máme vybírat. Dám vám příklad. Třeba Generální prokuratura, nemuseli jsme si nic říkat. Věděli jsme o sobě, věděli jsme, co máme vybírat. Nebo Ústřední výbor Národní fronty: Tenkrát likvidovali ulici, jak se jmenovala, si teď nevzpomenou, stavěli tam magistrálu a likvidovali spisovnu ÚV NF. Přišla za mnou kolegyně Nosková celá ustaraná, že se musí spisovna okamžitě vyklidit, že se musí dokumenty odvézt a říkala:

„Já nestihnu skartaci, já přivezu všechno, co tam je, a s tvým dovolením to dáme do té zadní pořadačky a já tam udělám výběr archiválií“. Takhle jsme zachránili, tedy Alenka Nosková, archiválie bývalého Ústředního akčního výboru Národní fronty v roce a po roce 1948, fantastický materiál. Dostal se do SÚA potichu, jinak by tehdy jeho převzetí nepřipadalo v úvahu. Mohla bych pokračovat, ale já to shrnu. Myslím, že jsme věděli, co máme vybírat, základní ústřední i resortní normy existovaly. Základní kádr oddělení byl natolik odpovědný a sehraný, věděl, že nejde jen o dokumenty oslavující a reprezentující tehdejší dobu, ale že je potřeba zachraňovat i ty dokumenty, které o ní zrovna v dobrém nevypovídaly. A toho jsem si nesmírně vážila, snažili jsme se ze všech sil o objektivní přístup.

Co se týče kvantity dokumentů, myslíte si, že jste vybírali adekvátní množství, a teď nehladě na zmíněný stopstav?

Dělali jsme, co jsme mohli. V posledních dvou pětiletkách jsme už měli evidenci, které archiválie jsme na institucích nechali. To už jsme měli jejich kartotéku. Bylo to necelých pět procent z celkové produkce písemností po skartacích u institucí. Spíše čtyři a půl procenta a vím, že dr. Vrbata nebyl spokojen, že je to vysoké procento. Ale já jsem si to nemyslela a nemyslím dodnes. Někdy jsme – a to i při zpracování fondu – raději opatrně prováděli vnitřní skartaci, než abychom něco vyřadili, co by v jiném fondu mohlo chybět.

Vrátíme-li se k Vámi zmiňovanému procentu zachovaných dokumentů, tam jste patrně rozlišovali procento u nejdůležitějších, oněch jedničkových úřadu, a u spíše podružnějších, dvojkových institucí. U jedničkových původců to asi bylo větší procento?

Ne, u jedničkových jsme měli zmíněné procento (4,5%) a u těch druhé kategorie jsme měli asi 1%. To byly například podniky zahraničního obchodu a výzkumné ústavy. Zpracovali jsme typové seznamy písemností „A-V-S“ pro instituce druhé kategorie. To nám velice usnadnilo práci. Ale nikdo jí neocnil, jen my a spisováci. Pak ještě existovala třetí kategorie, která byla bez archivního dohledu. Ale těch „trojek“ jsme měli asi pět nebo šest.

A pokud se díváte teď zpětně na předarchivní péči, vnímáte toto řemeslo, toto povolání jako takové, které mělo smysl, svůj význam?

Dělala jsem je v podstatě celý aktivní život, měla jsem je a mám je dosud velmi ráda. Naučilo mě pokorně pracovat s původními prameny a vážit si jich.

Naučilo mě kritice původních pramenů a komplexnímu přístupu při jejich zpracování a využívání. Dalo mi nahlédnout za oponu vnějšího dění a naučilo mě lásce k naší historii. Jsem tomu trvale vděčná i při své publikační činnosti. Archivnictví je poctivá a náročná práce s primárními prameny. Kdybych mohla začít znovu, neměnila bych.

Rozhovor proběhl v Hradci Králové.

Rozhovor vedl Mikuláš Čtvrtník, dále byl přítomen Josef Žabka.